

Godfried Bomans en het katholicisme

*Een cultuurhistorisch onderzoek naar Bomans als
representant van het katholieke schrijverstype*

Harry Broshuis

Eburon
Utrecht 2021

De afbeelding op de voorzijde van het omslag toont Godfried Bomans in volle glorie in zijn tuin in Bloemendaal. Deze foto is gebruikt als reclamekaart voor de tentoonstelling in De Hallen te Haarlem van 19 juni tot en met 5 september 2010. Dit museum heet vanaf 29 maart 2018 Frans Hals Museum-Hal.

Tweede druk, 2021

ISBN 978-94-6301-346-8

Academische Uitgeverij Eburon, Utrecht
www.eburon.nl

Foto omslag: @ANP Kippa
Omslagontwerp: Geert de Koning
Grafisch ontwerp: Studio Iris, Leende

© 2021 H.A.F. Broshuis. Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de rechthebbende.

INHOUD

HOOFDSTUK 1	Algemene inleiding	11
1	Een stukje cultuurhistorie van de twintigste eeuw	11
2	Korte biografie	14
3	Het katholicisme in de jaren 1900-1970	24
4	Het gangbare schrijversimago van Bomans	26
4.1	Innerlijk leven	26
4.2	Mystificatie	28
4.3	Het stichten van maatschap	28
4.4	Veelzijdigheid	29
4.5	Stilistisch vermogen	31
4.6	Workaholic	32
4.7	Houding tegenover anderen	32
4.8	Voorliefde voor schrijven	33
4.9	Engagement	33
4.10	Appreciatie	34
4.11	Depreciatie	35
4.12	Fabelachtige roem	36
4.13	Roofbouw	39
4.14	Literaire erkenning	39
4.15	Geloofshouding	40
5.	Vraagstelling en theoretisch kader	41
6.	Auteurstypen	43
a	Algemeen	43
b	Het katholieke schrijverstype	44
b1	Wat houdt het begrip 'katholiek schrijverschap' in?	44
b2	Bomans als representant van het katholieke schrijverstype	51
7	Posture en imago	55
8	Bronnen en werkwijze	58

HOOFDSTUK 2 Bomans en het Rijke Roomse Leven	61
1 Inleiding	61
2 Het Rijke Roomse Leven	63
3 Kenmerken van het Rijke Roomse Leven	64
4 Het ouderlijk milieu	70
5 De jonge Bomans en zijn godsdienstige opvoeding	74
6 De godsdienstige vorming van Bomans in zijn gymnasiumtijd	83
7 Vroege pennenvruchten	86
8 Beginnende twijfels	94
9 Bomans' verhouding tot het Rijke Roomse Leven	97
10 Bomans en het Rijke Roomse Leven in de beeldvorming van anderen	100
11 Consequenties voor het beeld van Bomans als representant van het katholieke auteurstype	103
HOOFDSTUK 3 Bomans en het kloosterleven	105
1 Inleiding	105
2 Het belang van het kloosterleven voor het beeld van het katholicisme	108
3 Joost Laudy	110
4 Bomans' kloosterroeping	113
a Villa Sonnewyck	113
b Brieven	116
c Monte Oliveto	114
d Motieven om in te treden	125
e Motieven om uit te treden	127
5. <i>Trappistenleven</i>	129
6. Twee geschriften	130
a 'Religieuze lapmiddelen'	131
b 'De zuster uit de Molstraat'	133
7. <i>In de kou</i>	134
8. <i>Van dichtbij gezien</i>	135
9. Bomans' visie op het kloosterleven	
10. Kentering in de beeldvorming van anderen over 'het katholieke schrijverstype'	141
11. Welk imago hadden anderen van Bomans en het kloosterleven?	141
a Het beeld geschetst door tijdgenoten	142
b Het beeld geschetst door de generatie na Bomans	142
12. Consequenties voor het beeld van Bomans als representant van het katholieke auteurstype	146

HOOFDSTUK 4 Bomans' imago als onafhankelijk katholiek	148
1 Inleiding	148
2 Getrouwe katholieken en dissidenten	150
3 Onafhankelijke opstelling	152
a De periode 1926-1945	152
b De periode 1945-1971	158
4 Een tussentijdse balans	165
5 Bomans' onafhankelijkheid op godsdienstig gebied	167
6 Columns	172
a De ontmaskering van gezagsdragers	172
b De positie van de leek in de kerk	176
c Veranderingen in de kerk na Vaticanum II	178
d Het celibaat	180
e Eigen onderzoek	181
f Eigen opvattingen	182
g Bomans' opstelling tegenover de kerk	183
7 Anderen over Bomans als onafhankelijk katholiek	187
a De heterorepresentatie van tijdgenoten	187
b De postume heterorepresentatie van de generatie na Bomans	189
8 Consequenties voor het beeld van Bomans als vertegenwoordiger van het katholieke auteursstype	192
HOOFDSTUK 5 Bomans als conservatieve en progressieve katholiek	195
1 Inleiding	195
2 Het Nederlands katholicisme in de jaren 1945 tot en met 1962	197
3 Twee concilies in de jaren zestig	201
4 De houding van Bomans tegenover het katholicisme in de jaren 1945-1971	205
A Ambivalentie	206
a Bomans in eigen woorden	208
b Bomans in de ogen van anderen	210
c Conclusie	212
B Conservatisme	212
a Algemeen beeld	212
b Bomans als conservatieve gelovige	214
c Conclusie	218

C	Progressiviteit	219
a	Algemeen	219
b	Bomans als progressieve gelovige	220
b1	De leek	220
b2	Vooruitzien	222
b3	Geen terugverlangen naar vroeger	227
b4	Kerk en klooster	228
b5	Zekerheid en twijfel	229
b6	Celibaat	231
b7	Hagiografie	232
5	Autorepresentatie	233
6	Anderen over Bomans als ambivalente, conservatieve en/of progressieve katholiek	235
a	Tijdens zijn leven	239
b	Na zijn dood	235
7	Consequenties voor het beeld van Bomans als representant van het katholieke auteurstype	237
HOOFDSTUK 6 Bomans als twijfelende katholiek		239
1	Inleiding	239
2	Twijfel	241
3	De 'roaring sixties'	243
4	De godsdienstige situatie in Nederland in het zesde decennium van de twintigste eeuw	246
5	Bomans' verstandhouding met de kerk	250
a	Meningen van anderen	250
a1	Loutering	251
a2	Vormen	251
a3	Geloof	252
a4	Geloofsgehalte	254
a5	Terug naar de bron	255
b	Bomans over zijn positie tegenover de r.-k. kerk	257
b1	Loutering	257
b2	Twijfel	259
b3	Het evangelie	259
b4	Geloof	260
b5	Jezus	261

6	Bomans' geloofstwifels en -onzekerheden	263
a	Anderen over Bomans' geloofstwifels	264
b	Bomans over zijn geloofstwifels	269
7	Joel Carmichael: <i>De dood van Jezus</i>	271
8	Trouw aan de kerk of desertie	272
a	Trouw blijven aan de kerk	272
b	De kerk verlaten	276
9	Samenvatting van de heterorepresentatie, de postume heterorepresentatie en de autorepresentatie	278
a	De heterorepresentatie	278
b	De postume heterorepresentatie	278
c	De autorepresentatie	279
10	Consequenties voor het beeld van Bomans als representant van het katholieke auteurstype	281
11	Slotbeschouwing	283
HOOFDSTUK 7 Eindconclusie		287
GERAADPLEEGDE BRONNEN		297
BIJLAGEN		311
ILLUSTRATIEVERANTWOORDING		323

HOOFDSTUK 1

ALGEMENE INLEIDING

Godfried Bomans was als schrijver tijdens zijn leven, en ook nog langere tijd na zijn dood, een publiek figuur. Er bestonden vele beelden van hem. Een prominent element in die beelden is doorgaans zijn verhouding tot het katholicisme: Bomans gold voor velen, en wellicht ook voor zichzelf, als de ‘katholieke schrijver’ bij uitstek. Deze beeldvorming is deels door hem zelf bevorderd, deels heeft zij zich ontwikkeld bij tijdgenoten en deels zette zij zich voort na zijn dood.

Die beeldvorming van Bomans als ‘katholieke letterkundige’ vormt het onderwerp van deze studie. Na een paragraaf over het cultuurhistorisch kader waarbinnen Bomans opereerde, stellen wij eerst de hoofdfiguur van ons onderzoek voor: Godfried Bomans. Dat doen we door middel van een korte biografie. Maar Bomans is natuurlijk niet los te zien van de tijd waarin hij leefde. Om een goed beeld van hem te krijgen dient hij derhalve in zijn maatschappelijke, culturele en godsdienstige context te worden geplaatst. Dat gebeurt deels ook in deze inleiding, deels in de latere hoofdstukken, met name in hoofdstuk 2, 5 en 6. In deze inleiding geef ik alleen een korte karakteristiek van het katholicisme van de eerste zeven decennia van de twintigste eeuw, de periode waarin het leven van Bomans zich afspeelde.

Daarna wordt in deze inleiding aandacht besteed aan het gangbare schrijversimago van hem. Dit panorama van zijn schrijversimago loopt uit op de vraagstelling en het theoretisch kader van deze studie. Omdat de theorie van Meizoz over het ‘posture’ van schrijvers hierbij een belangrijke rol vervult, komt deze daar nadrukkelijk ter sprake.

Tenslotte wordt ingegaan op de te gebruiken bronnen en de te volgen werkwijze.

1 Een stukje cultuurhistorie van de twintigste eeuw

Hoewel in de loop van deze studie geregeld de culturele context wordt aangegeven waarbinnen het werk van Bomans een rol heeft gespeeld, met name op godsdienstig en literair gebied, volgt nu eerst een kort overzicht waarin de cultuurhistorische achtergrond wordt geschetst waartegen zijn werk geplaatst kan worden. Cultuurhistorische zaken waaraan in de hoofdstukken 2 tot en met 6 expliciet aandacht wordt besteed, blijven in deze paragraaf onbesproken.

De decennia rond 1900 worden wel aangeduid als een Tweede Gouden Eeuw waarin economie en cultuur tot nieuwe bloei kwamen. De jaren omstreeks en na 1950 worden

gekenmerkt door wederopbouw na de Tweede Wereldoorlog, door groeiende welvaart en het ontstaan van de verzorgingsstaat.

Het interbellum was het hoogtij van de verzuiling. Er heersten bij de katholieken traditionele opvattingen over godsdienst, gezag en zedelijkheid. Tussen 1918 en 1940 werd in Nederland de basis gelegd voor de internationale reputatie van deugdzaamheid. Ons land was een preutse natie. In vergelijking met de ons omringende landen was er een uitzonderlijk hoog geboortencijfer wegens een geringe geneigdheid tot het gebruik van voorbehoedmiddelen, een laag percentage onwettige geboorten, een laag echtscheidings- en abortuscijfer en een gering aantal buitenshuis werkende vrouwen.¹

Na 1945 kwamen de drie confessionele partijen KVP, ARP en CHU vrijwel ongewijzigd terug en zij toonden zich ook electoraal stabiel. Aan de katholieke blokkade van de socialisten, die typerend was voor de politieke verhoudingen tijdens het interbellum, kwam na de oorlog een einde. Tot 1958 kende Nederland rooms-rode coalities, zodat de socialisten jarenlang aan de macht kwamen.

Tussen 1945 en 1973 (het jaar van de oliecrisis) maakte Nederland een fundamentele transformatie door op economisch, sociaal en cultureel gebied. De socio-culturele veranderingen in die periode worden aangeduid met het begrip 'modernisering'.²

Die modernisering 'geldt zowel voor de vernieuwing binnen tal van sectoren van de industrie en voor de doorbraak van de moderne consumptiecultuur als voor de radicale herinrichting van de dagelijkse omgeving van het platteland, de stad en de woning'.³

In 1947 was de totale industriële productie weer op het peil van 1938 en een jaar later was ook de materiële schade van de Duitse bezetting grotendeels ongedaan gemaakt.

In 1948 besloot het Amerikaanse Congres op voorstel van senator Marshall tot de financiering van een door de Europeanen gezamenlijk opgesteld Europees Herstelprogramma. Ook Nederland heeft in de periode tussen 1948 en 1954 geprofiteerd van de Marshallhulp.

De periode tussen 1951 - toen de fase van herstel en wederopbouw overging in een periode van expansie - en 1973 kan getypeerd worden als een tijd van vrijwel volledige werkgelegenheid.

Het 'economisch wonder' van de jaren 1951-1973 heeft een groot aantal verschuivingen in de Nederlandse samenleving tot gevolg gehad.

'De belangrijkste constante [in de jaren 1948-1973;HB] is het waardepatroon, dat aan waarden als vrijheid, gelijkwaardigheid en individuele verantwoordelijkheid een centrale plaats toekent'.⁴

Door al deze gebeurtenissen en veranderingen komen Ruiter en Smulders tot deze conclusie: 'Al met al komt het erop neer dat de periode 1945-1960, die zo lang het odium

1 Righart, H. 2006, 33.

2 Schuyt, K. en E. Taverne 2000, 24.

3 ibidem

4 Ibidem, 528.

heeft gehad een saaie tijd te zijn geweest, tegenwoordig door historici al voorzichtig gekarakteriseerd wordt als een periode van (stille) revolutie.⁵

De jaren zestig zijn uitermate belangrijk geweest voor de huidige tijd. Righart zegt het zo:

Veel van wat we anno 1995 als heel vanzelfsprekend beschouwen, vindt zijn oorsprong in de jaren zestig. De openheid waarmee we tegenwoordig over seks praten, de egalitaire manier waarop kinderen met hun ouders omgaan, de democratisering van ooit onaantastbare gezagsverhoudingen op school, werk en universiteit, de alomtegenwoordigheid van popmuziek, dit alles en nog veel meer valt terug te voeren tot de jaren zestig.⁶

Ook zegt hij over de jaren zestig:

De meest opvallende veranderingen [...] zijn in een willekeurige volgorde snel opgesomd: economische groei en in het kielzog daarvan welvaart en uitbreiding van de sociale zekerheid, sociaal-economische spanningen, politieke vernieuwing en radicalisme, ontzuiling, ontkerkelijking en deconfessionalisering, de snelle opmars van de televisie, grotere seksuele vrijheid, de opkomst van de jongerencultuur, de vorming van een militante, links-ideologische studentenbeweging en ten slotte een verhevigd generatieconflict.⁷

Mede als gevolg van de toegenomen financiële middelen behoren bij het vernieuwingsproces ook factoren als de grotere mobiliteit door het autobezit, meer communicatiemogelijkheden dankzij met name de televisie, de introductie van de anticonceptiepil met gevolgen voor de seksualiteit en de verhoging van het opleidingsniveau.

Een belangrijke gebeurtenis op onderwijsgebied was de invoering van de Mammoetwet in 1968. Deze wet bracht een grootscheepse vernieuwing in het onderwijs. Het vroegere standenonderwijs met de verdeling naar het gymnasium (voor de hogere standen), de hbs (voor de hogere burgers), de (m)ulo (voor de middenstand) en het vglō (voor de arbeidende klasse) werd op de helling gezet. Het onderwijs werd gemoderniseerd en gedemocratiseerd.

Het universitair onderwijs bleef tot het midden van de jaren vijftig voornamelijk voorbehouden aan jongelui van gegoede families en had daarmee een elitair karakter. Ook daar werkte de democratisering vanaf die tijd door.

Het jaar 1968 werd ook getekend door de moordaanslagen op de zwarte negerleider dominee Martin Luther King en senator Robert Kennedy. In Parijs brak een massale studentenopstand uit, die de regering van president De Gaulle deed wankelen. In verscheidene steden en landen waren er studentenprotesten. In vergelijking met de hevige

5 Ruiter, F. en W. Smulders 1996, 262.

6 Righart, H. 2006, 9.

7 Ibidem, 13.

studentenopstanden in Amerika, Duitsland en Frankrijk waren de protesten in Nederland overigens betrekkelijk rustig. Door deze protesten werd de democratisering van de universiteiten duidelijk op de agenda gezet.

2 Korte biografie

De grootvader van Godfried, Jan Michiel Bomans, moet volgens mondelinge overleveringen ‘een bijzonder vindingrijk en ondernemend man’ geweest zijn.⁸ Hij realiseerde talrijke spectaculaire ondernemingen, uiteenlopend van de oprichting van het *Haarlemsch Dagblad* (1883) tot de eerste buslijn tussen 's-Gravenhage en Rijswijk (met een bus op nog massieve banden!).⁹

Godfrieds vader, Johannes Bernardus Bomans, geboren in Amsterdam in 1885, behaalde in 1903 zijn HBS-diploma aan het bisschoppelijk college te Rolduc en deed enkele jaren later staatsexamen gymnasium α en β in Utrecht.¹⁰

Hij trouwde in 1908 met Arnoldina Josephina Oswalda Reynart, geboren in 1883 te Rotterdam. Zij was een wees, enig kind en niet onvermogen. Het paar ging in Den Haag aan de Bierkade 2a wonen waar op 2 maart 1913 hun tweede zoon, Godfried ter wereld kwam.

In datzelfde jaar verhuisde het gezin naar Haarlem, waar aan de Parklaan een huis met een statig aanzien werd betrokken. Het echtpaar behoorde tot de gegoede stand en was zeer godsdienstig, maar niet overdreven vroom.

Ondertussen was hij rechten gaan studeren in Leiden en hij behaalde in korte tijd (van 1911 tot 1913) zijn doctoraal, waarna hij mr. voor zijn naam mocht zetten. Mr. Bomans werkte aanvankelijk als advocaat en procureur, maar kreeg later politieke ambities. Hij was van 1916 tot 1929 lid van de Tweede Kamer. Tevens werd hij in 1916 lid van de gemeenteraad van

Deze plaquette aan Bierkade 2A in Den Haag werd op 2 maart 2013 onthuld door burgemeester Jozias van Aartsen in het bijzijn van leden van het Godfried Bomans Genootschap. Het was op die datum precies 100 jaar geleden dat de schrijver daar werd geboren.

8 Plas, M. van der 1982, 12.

9 Ibidem, 14.

10 Ibidem

Haarlem en later wethouder van die stad. In zijn wethoudersperiode was Bomans Sr. ook nog lid van de Provinciale Staten van Noord-Holland. In de periode van 1919 tot 1923 was er voor hem een vrij unieke en zwaar belastende cumulatie van ambten, aangezien hij tegelijkertijd wethouder, statenlid en parlementariër was. In 1923 werd mr. Bomans lid van Gedeputeerde Staten, een lidmaatschap dat hij op het eind van zijn leven nog combineerde met de functie van waarnemend commissaris van de koningin in zijn provincie.

Als volksvertegenwoordiger was mr. Bomans ‘de man met de witte das’¹¹: een politicus die zich in zijn kleding onderscheidde van andere Kamerleden en in die hoedanigheid landelijke bekendheid genoot.

De moeder van Godfried Bomans stond duidelijk in de schaduw van haar dominante echtgenoot. Naast haar rijk getalenteerde en gezaghebbende man bleef ze vrij kleurloos. Van der Plas vat de ouderlijke situatie in huize Bomans aldus samen: ‘Naast zulke zelfbewuste, begaafde mannen met een overvloed aan energie verbleken vaak de vrouwen.’¹² Ze heeft tegenover de kinderen altijd één lijn getrokken met haar man. In 1955 stierf ze in Heemstede na een hartaanval op 71-jarige leeftijd.

Het echtpaar kreeg zeven kinderen in zeven jaar. Godfried was het vierde kind. Hij werd, zoals gezegd, geboren op 2 maart 1913 op het adres Bierkade 2a in Den Haag. Toen hij enkele maanden oud was, verhuisde de familie naar Haarlem. De andere zes waren Oswald, die Wally werd genoemd en geboren is in 1909. Dan volgen Hermina (1911), Herman (1912), Reginald, die Rex werd genoemd (1914), Jan (1915) en Arnold (1916). Van hen stierf Hermina al in haar eerste levensjaar. Ook Herman was geen lang leven beschoren: hij stierf in 1921 op negenjarige leeftijd aan difterie.

In het leven en werk van Bomans speelt de verhouding met zijn vader een grote rol. Die relatie schildert Bomans junior zwart af, als een toestand van oorlog of althans zwaar-gewapende vrede. Bij het beoordelen van het waarheidsgehalte van zaken die hij publiekelijk te berde brengt, is een kritische houding erg belangrijk wegens het veelvuldig fabuleren van hem. Dat geldt zeker ook voor mededelingen over de relatie vader-zoon. Ook Fens waarschuwt de lezer op zijn *qui-vive* te zijn als de zoon over zijn vader schrijft: ‘Over zijn eigen leven schreef hij vele zaken die hij gedacht had beleefd te hebben.’¹³ Zijn drie broers en zus zijn het helemaal niet eens met de verhouding zoals Godfried die schildert. Jan Bomans laat in zijn *Brievenboek*¹⁴ een heel ander, veel positiever geluid horen over die relatie. Rex Bomans heeft daarover eveneens een andere mening. Hij spreekt over een schijnbaar conflict tussen hen.¹⁵ Volgens hem is de

11 Bomans, G. 1971(a).

12 Plas, M. van der 1982, 26.

13 *Studio*, 30 november 1985.

14 Bomans, J. *Brievenboek* (niet uitgegeven) 1988.

15 Plas, M. van der, red. 1972, 46.

wrijving tussen vader en zoon ontstaan, omdat beiden zulke enorme persoonlijkheden waren. 'Daar komt nog bij dat Godfried geen enkele vorm van dwang verdroeg.'¹⁶ Voor de zoon was 'moeten' in principe onaanvaardbaar. Dat gold ook voor zijn studie die zowel in Amsterdam als in Nijmegen op een fiasco is uitgelopen. Rex Bomans hierover: 'Hij studeerde wel, maar alleen wat hij zelf wilde en vooral niet wat "moest."¹⁷ De diepere oorzaak van de kloof tussen vader en zoon ligt volgens deze broer hierin: 'Om tot eigen ontplooiing te komen moest Godfried langs die figuur heen. En die was te breed. Hij heeft hem toen smaller gemaakt. Is dit een beschuldiging? Nee. Hij moest dat doen. Het was zijn noodlot. Zonder dat was Godfried niet gegroeid tot wat hij geworden is.'¹⁸

In *De man met de witte das*, geschreven in 1971 - het jaar dat Godfried overleed - heeft hij zijn vader gerehabiliteerd. En daarmee ook zichzelf.

In september 1920 ging hij naar school. Dat was de 'Cruquiusschool' ook wel 'de school van Roodnat' genoemd, naar het hoofd der school. Het was een katholieke school die door particulieren, en dan nog exclusief gegoede middenstanders en notabelen was gesticht en bezocht werd door kinderen van welgestelde ouders. Het was bovendien een onderwijsinstituut voor jongens en meisjes. Dit was uitzonderlijk in die tijd, omdat het episcopaat

16 *ibidem*, 47.

17 *ibidem*, 48.

18 *ibidem*, 50-51.

Klassenfoto gemaakt tussen 1920 en 1926. Godfried staat op de bovenste rij, tweede van links.

in navolging van paus Pius XI co-educatie verderfelijk voor de christelijke opvoeding noemde.¹⁹

Op die school, waar hij een uitstekende leerling bleek te zijn, werd hij er zich van bewust, dat hij kon schrijven. Toen er een film werd vertoond waarin een hond voorkwam, moesten alle kinderen hierover een opstel schrijven. De negenjarige Bomans, die toen in de derde klas zat, kreeg de prijs voor het beste werkstuk: een nagemaakte poedel. Hier openbaarde zich het schrijftalent waar hij later mee zou woekeren.

Na zes jaar lagere school werd hij op 14 juli 1926 ingeschreven als leerling van het lyceum van de Allerheiligste Drieëenheid, het Triniteitslyceum, aan de Zijlweg in Overveen.²⁰ Deze school was in 1922 gesticht door de orde der augustijnen.

De naam 'Hans' die de jonge Bomans voor zichzelf had gekozen, omdat hij de naam 'Godfried' te zwaar vond, werd op school niet geaccepteerd. 'Leraren en medescholieren van een lyceum hebben minder consideratie voor een grillige eigen wil dan een gezin.'²¹ Er werd een compromis gevonden: op het lyceum noemt men hem 'Godje'.

De jonge lyceïst had - en dat is zijn hele leven zo gebleven - een hang naar het verleden. Hij keek veel en vaak achterom. Zo schreef hij als Trinitariër nog regelmatig een brief aan zijn vroegere onderwijzeres juffrouw Smit.

De eerste jaren was de jonge Bomans erg leergierig. Hij doorliep de lagere klassen zonder veel problemen. Hij was goed in talen en met name in het vak Nederlands. In wiskunde was hij slecht. Hij was een duidelijke gymnasium alpha jongen.²²

Op school werden zijn capaciteiten al gauw opgemerkt. Toen in het Augustinusjaar 1930 de generaal der augustijnen het lyceum bezocht, werd Bomans aangewezen om de hoge gast namens de leerlingen toe te spreken.

19 Plas, M. van der 1982, 36.

20 ibidem, 50.

21 ibidem, 50-51.

22 Ibidem, 59.

De school van de augustijnen kende geen bijzonder strenge tucht en was veel minder strikt en streng dan de doorsnee colleges der jezuiten. In tegenstelling tot die scholen was bijvoorbeeld het verenigingsleven op het Triniteitslyceum geheel in handen van de leerlingen.²³

In die tijd ging de puber Bomans duidelijk dwarsliggen. De verhouding met zijn vader werd in deze periode steeds slechter. Hij werd slordig, zijn boekenkast werd een chaos en de boeken die hij uit de schoolbibliotheek leende, bracht hij zelden terug. Hij begon zich te verzetten tegen zijn vader en dat verzet groeide langzaam verder, herinnert broer Rex zich.²⁴ 'In plaats van zijn thema's te maken en zijn lessen te leren zit hij maar "op de piano te beuken en allerlei onzin te krabbelen."²⁵ Er was een koude oorlog begonnen.

In het schooljaar 1929-1930 - hij zat toen in de vierde klas - bleef hij zitten. Van der Plas daarover: 'De oorzaken zijn velerlei. Het dwarsliggen thuis is er een van. Tijdelijke rebelseheid ten aanzien van een leven van plicht en dwang een andere.'²⁶ In dat schooljaar publiceerde hij zijn eerste bijdrage aan de schoolkrant *Tolle Lege*, getiteld *Zuurkraampjes*. Een jaar later kwam hij in de redactie van dat blad. In datzelfde jaar 1931 werd hij voorzitter van de Debatingclub die de naam *Cassiacum* draagt. Ook werd hij in die tijd nog lid van andere schoolclubs.

In 1932 verhuisde de familie Bomans - die vanaf 1924 in huize *Boshof* in Haarlem woonde - naar het landgoed *Berkenrode* aan de Herenweg in Heemstede. In dat jaar schreef de toekomstige auteur een treurspel in dertien bedrijven: *Bloed en liefde*, een parodie op het klassieke heldendrama *Hernani* van Victor Hugo. Alle tien klasgenoten van VI gymnasium kregen een grote rol, Bomans zelf verzorgde de regie. Het stuk werd op 26 februari 1933 opgevoerd in de Jansschouwburg in Haarlem.

Op 5 juli 1933 slaagde hij voor het eindexamen gymnasium en lag de weg open voor een vervolgstudie.

In september begon hij aan zijn universitaire studie: hij ging rechten studeren aan de Universiteit van Amsterdam.

Als student in de hoofdstad verleende Bomans zijn medewerking aan de studentenbladen *De Dijk*, *Het Groen Hout* en *Propria Cures*. Tevens leverde hij inzendingen aan het literaire maandblad *Het Venster*. Zijn bijdragen aan deze periodieken bestonden uit sprookjes, gedichten, brieven, toneelstukken en allerlei andere genres.

Het vertellen van sprookjes - waarbij hij aan de werkelijkheid ontsnapte - beviel de student wel. Dit literaire genre was een kolfje naar zijn hand: vertellen over een gefingeerde wereld, maar wel een die meestal op de bestaande lijkt. Dat ontsnappen aan de realiteit klinkt ook helder door in de volgende uitspraak van hem van latere datum:

23 Ibidem, 58.

24 Ibidem, 60.

25 Ibidem, 61.

26 Ibidem, 76.

Ik heb het ongeluk dat ik leef in een samenleving waar ik niet achter kan staan, laat staan bewondering voor kan opbrengen. [...] Waar de samenleving weer één is en zich teweerstelt tegen een vijand ja, daar wordt het anders. Ook in het klein: waar de maatschap ontstaat rond een feesttafel, of op een stukje tribune. In de oorlog heb ik me vijf jaar burger van Nederland gevoeld. Dat voel ik me nu niet meer²⁷

Hoewel hij niet gemotiveerd was voor zijn studie, slaagde hij in 1936 voor het kandidaats-examen. Vanaf het najaar was de rechtenstudie voor de toen 23-jarige student een last die hij niet wilde dragen. Hij ging hoe langer hoe meer het leven leiden van een bohémien.

Het jaar 1937 was voor hem een belangrijke mijlpaal: toen verscheen zijn boek *Pieter Bas*, officieel geheten *Memoires of gedenkschriften van minister Pieter Bas*.

Op het eind van 1938 was Bomans ongelukkig. Met de rechtenstudie werd het niks en hij twijfelde aan de letterkundige waarde van zijn werk en aan zichzelf. En toen vertrok hij, op 1 februari 1939, opeens naar Nijmegen.

Bij aankomst ervoer de 26-jarige de Keizer Karelstad meteen als een warme en knusse stad. 'Ik zag nonnen, paters, ik hoorde klokken luiden, ik zag groen en bomen en een grote liefde. [...] Nergens ter wereld bepaalt de zorg voor het hiernamaals zozeer het straatbeeld als hier... Er wordt geluid en gebeierd dat het een lieve lust is.'²⁸

In april 1939 schreef hij zich in voor de studie psychologie. Dat was toen nog geen volwaardige studierichting en gold als onderdeel van de Faculteit der Filosofie.

Evenmin als de studie in Amsterdam, is die in Nijmegen een succes geworden. 'Godfried gaat de colleges volgen, maar dat betekent niet dat hij gaat studeren.'²⁹ Studeren was voor hem een otium cum dignitate studiose, d.w.z. dat hij als student op statige wijze niets uitvoerde. Wel heeft hij in zijn Nijmeegse tijd *Erik of het klein insectenboek* geschreven, dat in december 1940 uitkwam. Het werd onmiddellijk een groot verkoopsucces: binnen één jaar volgden zeven herdrukken.

Een ander memorabel feit uit dat oorlogsjaar was het begin van de relatie met 'het beeldschone meisje uit Nijmegen, dat Godfried in 1940 serieus het hof is gaan maken: Pietsie Verscheure.'³⁰ In 1942 schreef de toentertijd 29-jarige psychologiestudent aan zijn vriend Harry Prenen, dat hij een nieuwe studierichting overwoog: geschiedenis. Hij wilde altijd al graag geschiedenisleraar worden, zo zei hij. Zijn vriend ontraadde hem echter deze derde studie.

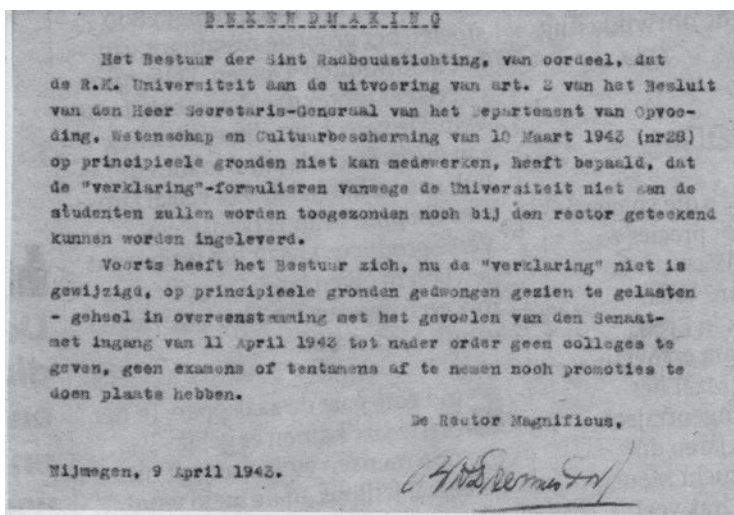
Intussen bereidden de Duitsers een 'loyaliteitsverklaring' voor die alle Nederlandse studenten dienden te tekenen en die inhield, dat zij te kennen gaven niets te ondernemen wat in strijd was met de belangen van de Duitse Wehrmacht en de autoriteiten. Deze

27 Bomans, G. 1972(e), 132.

28 Plas, M. van der 1982, 214.

29 Ibidem, 219.

30 ibidem, 251.

verklaring werd in maart 1943 uitgevaardigd. Het overgrote deel der studenten weigerde die af te leggen. De Sint Radboudstichting en de Academische Raad weigerden eveneens hun medewerking te verlenen en deze verklaring aan de studenten voor te leggen. Er werden geen tentamens en examens meer afgenomen en dat kwam neer op sluiting van de universiteit.

De bekendmaking daarvan geschiedde op 9 april 1943 en werd ondertekend door de rector magnificus Bernard Hermesdorf.³¹ Studenten die niet loyaal waren aan de Duitse bezetter, liepen kans opgepakt te worden. Ook Bomans tekende niet en moest dus onderduiken. Dit gebeurde bij de beeldhouwer Mari Andriessen in Haarlem. Later vestigde hij zich, toen de aandacht van de Duitsers verslaptte, aan de Zonnelaan 17 in die stad. Met zijn universitaire studie was het daarmee definitief afgelopen.

Omdat Bomans geen lid wilde worden van de Kultuurkamer (een propagandaorganisatie van de nazi's), verschenen er tijdens de Tweede Wereldoorlog geen herdrukken van zijn werken.

In dat oorlogsjaar 1943 nam hij twee onderduikers in zijn huis op, wat een groot risico voor hem inhield.

Het jaar erop werd op 14 april in Nijmegen het burgerlijk huwelijk gesloten tussen Godfried Bomans en Gertrud Maria Verscheure en werd hij - tot 1949 - redacteur van *Elseviers Weekblad*. In dit periodiek had hij ruimte voor grote beschouwingen over buitenlandse literatuur (Dickens, Goethe, Andersen), historische onderwerpen, politiek, cultuur en geloof. In de jaren 1953 en 1954 bleef hij lange tijd in Rome en dat leverde voor dit weekblad een stroom artikelen op.

31 Hermans, F. 'Universiteit op slot als ultieme verzetsdaad.' In: *de Gelderlander*, 16 april 2018.

Na de bevrijding kwam hij tevens als kunstredacteur in dienst van *de Volkskrant*, een dagblad dat tot 1965 een katholieke signatuur had. Hij deed dit werk één jaar, maar bleef tot 1968 verbonden aan die krant en werd een van de eerste columnisten van ons land. Van Vree merkt over de positie van de auteur bij die krant op: 1945 was ‘het begin van een turbulente, bijna symbiotische verhouding, die een kwart eeuw zou standhouden.’³²

In 1968 werd Bomans er uitgewerkt. In dat jaar kwam er een actie van een viertal redacteurs tegen hem. In een briefje aan hoofdredacteur Van der Pluijm stond: ‘Afgezien van de wisselende kwaliteit van zijn stukjes, afgezien ook van de inhoud, is hij een valse vlag op de zaterdagse lading van de krant.’³³ Dit schrijven luidde het einde in van de samenwerking van de Haarlemse auteur met *de Volkskrant*.

Op 17 augustus 1945 werd in Nijmegen het kerkelijk huwelijk gesloten in café De Bonte Os, dat als noodkerk was ingericht.

Na de bevrijding verscheen er van de Haarlemse auteur een reeks van werken. Om er enkele te noemen: in 1946 waren dat zijn *Sprookjes*, in 1947 *Kopstukken*, in 1948 *De avonturen van Bill Clifford* en *Buitelingen* en in 1949 *Wonderlijke nachten*.

Bomans toonde zich vaak een geëngageerd schrijver. Zo betoogde hij in 1947 met kracht dat het middelbaar onderwijs niet deugde. Leerlingen moesten veel te hard werken, terwijl ze zich nauwelijks met andere nuttige zaken konden bezighouden.

Ook de jaren vijftig stonden bol van nieuwe uitgaven. Zo verscheen in 1950 bijvoorbeeld *Een halve eeuw Trappistenleven*, in 1952 *De avonturen van Pa Pinkelman*, in 1953 *Capriolen*, in 1955 *Nieuwe buitelingen*, in 1956 *Wandelingen door Rome* en in 1957 *Op het vinkentouw*.

Op 8 december 1956 vond in Kraantje Lek te Overveen de oprichting plaats van de Haarlem Branch van de Dickens Fellowship. Bomans, die een hartstochtelijk liefhebber was van het werk van Dickens, werd president.

In 1959 trad Bomans, samen met Cees de Lange, Fiet van Leeuwen, Leo Nelissen en Kees Schilperoort op in het KRO-radioprogramma ‘Kopstukken’.

In 1960 werd in Hengelo (Ov.) de eerste fanclub van een Nederlandse schrijver opgericht: De Godfried Bomans-kring, later gevestigd in Haarlem. In het AVRO-radioprogramma ‘Hou je aan je woord’ trad Bomans op met Karel Jonckheere, Hella Haasse, Harry Mulisch en Victor van Vriesland. Later kwam dit programma op de televisie. Op 14 december van dat jaar werd Bomans’ dochter Eva geboren en in 1961 verhuisde het gezin naar de Parkweg 10 in Bloemendaal.

Op 12 oktober 1963 reikte de Bloemendaler op het Grand Gala du Disque de Edisons uit. Hij deed dat op een manier die in de pers felle polemieken veroorzaakte.

Een landelijke enquête die dat jaar onder de studerende jeugd werd gehouden, toonde aan, dat Bomans de door deze groep meest gelezen auteur was. In een rapport van het

32 Vree, F. van 1996, 23.

33 *ibidem*, 117.

Hoogveldinstituut dat in 1967 verscheen, werd aangetoond dat Bomans de lievelings-schrijver was van de scholieren op de middelbare school.

In de jaren zestig stond de productie van nieuw werk niet stil. Zo volgden in 1961 *Noten kraken* en in 1963 *Op de keper beschouwd*. In de beide laatste uitgaven zijn veel columns van Bomans uit *de Volkskrant* bijeengebracht. In 1965 kwam zijn *Sprookjesboek* uit³⁴ en in datzelfde jaar *Van de hak op de tak*.

In 1966 kwam er van Bomans een serie leesboekjes voor de lagere school op de markt met als titel *Pim, Frits en Ida*. Rien Poortvliet tekende voor de illustraties van de acht deeltjes.

Het jaar erop zag *Denkend aan Vlaanderen* het licht. Op 27 februari 1968 bleef Bomans bij een ernstig auto-ongeluk als door een wonder ongedeerd. In dat jaar verscheen van hem *Mijmeringen*.

Vanaf laatstgenoemd jaar werkte Bomans veel samen met de sociaalpsycholoog, journalist en milieudeskundige Wouter van Dieren, die als producent bij de NCRV werkte. Samen maakten ze tientallen tv-uitzendingen waaronder het destijds befaamde ‘Gesprekken met bekende Nederlanders’, waarbij Van Dieren de redactie voerde en Bomans het gesprek leidde.

In de laatste paar jaar van Bomans’ leven werden onder meer enkele boeken over het geloof gepubliceerd. In 1969 was dat *In de kou*, dat hij samen met Michel van der Plas schreef, en in 1970 *Bemide gelovigen*. Het verslag van reizen naar Rome, Jeruzalem, Maastricht en Zundert - in die laatste twee plaatsen woonden zijn zus en jongste broer als kloosterling - staat in *Van dichtbij gezien*, dat eveneens in 1970 verscheen.

Omdat de Bloemendaalse auteur geen voorstander was van de verzuiling, stapte hij gemakkelijk over naar niet-katholieke media zoals de protestantse NCRV, de liberale AVRO en de socialistische VARA. Het beeldmateriaal van zijn buitenlandse reizen werd op de televisie uitgezonden en daaruit ontstonden weer boeken. Televisiecriticus Nico Scheepmaker noemde dit ‘schrijven op het scherm [...] een zeer futuristische manier van boekenschrijven.’³⁵

In het laatste levensjaar van Bomans kwamen *Een Hollander ontdekt Vlaanderen* en *De man met de witte das* op de markt, in 1972 nog gevolgd door *Dickens, waar zijn uw spoken?*, *Op reis rond de wereld en op Rottumerplaat* en *Gesprekken met bekende Nederlanders*.

Bomans was een groot entertainer, een voordrachtskunstenaar die zijn gehoor op diverse manieren aan zich wist te binden. ‘De entertainer was dan een combinatie van schrijver, voordrager, conferencier en redenaar, een combinatie die geen medium uit de weg ging, of het nu een preekstoel of een televisiecamera, een krant of een microfoon, een feestdis of een aula was.’³⁶

34 Op 27 mei 1965 schreef Bomans aan de journalist en publicist Joep Iven, dat er bij Elsevier 24 nieuwe sprookjes van zijn hand zouden verschijnen. Hij voegde eraan toe: ‘Het is het beste, wat ik ooit geschreven heb, al is dit not saying much.’ Zie bijlage 1.

35 ibidem

36 Plas, M. van der. ‘In memoriam Godfried Bomans.’ In: Bomans, G. 1972(e), 128.

In zijn laatste levensjaar, 1971, verbleef hij van 10 tot 17 juli op het onbewoonde eiland Rottumerplaat. Dagelijks deed hij op de radio verslag van zijn eenzaam avontuur. Het weer was die week slecht en hij werd al spoedig ziek. Dit verblijf leidde tot een catharsis: Bomans vond daar vrede met zichzelf, hij accepteerde zichzelf en overwon daarmee zijn twijfel aan eigenwaarde, een twijfel die volgens hem al geworteld was in zijn kindertijd.

In december 1971 had hij een laatste interview: met Johan Cruyff. Dit interview was bestemd voor het kerstnummer van *Elsevier*. Toen de tekst op 12 december nog niet was ingeleverd, ging Van der Plas, destijds redacteur van dit blad, zich zorgen maken. Bomans bleek met 40 graden koorts in bed te liggen. Vier dagen later ging Van der Plas bij Bomans langs. In bed liggend kreeg hij met grote moeite zijn laatste tekst uit zijn zieke lijf. Een meegekomen secretaresse noteerde alles in steno.

Op 21 december ging hij, ondanks zijn slechte toestand, bij zijn club een partijtje schaken. Het wilde niet erg lukken, hij kreeg het benauwd en ging naar huis. Om 0.45 uur is hij daar na een korte maar hevige doodstrijd aan een hartaanval overleden.

De laatste paar uur van zijn leven zijn door Michel van der Plas in een sonnet als volgt beschreven:

Bomans

Hij was nog 's avonds voor zijn club gaan schaken
 maar zonder animo, een beetje suf.
 Hij had er niet erg veel van kunnen maken.
 Er was iets mis met zijn vertrouwde bluf.

Je vraagt je af hoe hij, drijfnat en bevend,
 zijn huis nog heeft gehaald achter het stuur.
 Daar viel hij in de hal, meer dood dan levend.
 Het duurde allemaal nog maar een uur.

Het duurde nog een uur, maar wel het langste
 van zijn bestaan. Het gat waarin hij viel
 was zwarter dan dat van zijn oudste angsten
 en deed hem schreeuwen, want waar was zijn ziel?
 Zijn vrouw kon enkel 'Arme jongen' zeggen
 en meer was er ook niet aan uit te leggen.³⁷

37 Brouwers, J. 1982, 123.

3 Het katholicisme in de jaren 1900-1970

Tegen het eind van de negentiende eeuw was er onder de Nederlandse katholieken een streven tot gezamenlijk optrekken, tot groepsvorming. In die tijd was aan hun eeuwenlange achterstelling nog steeds geen eind gekomen; ze werden ondanks de wettelijke gelijkstelling in 1796 nog onverminderd gediscrimineerd en achteruitgezet. Er was nog geen sprake van feitelijke gelijkstelling.³⁸ De periode tussen 1910 en 1940, toen het wij-gevoel van de katholieken het grootst was, vormde bij uitstek de tijd van het Rijke Roomse Leven. Het was ook de tijd waarin de ouders van Godfried Bomans zijn getrouwd en een gezin hebben gesticht.

Die groepsvorming wordt aangeduid met de term verzuiling. Luykx verstaat hieronder: 'het streven de katholieken zodanig in hun opvattingen, normen en waarden te beïnvloeden dat zij zich in alle opzichten van hun katholieke identiteit bewust werden: politiek, sociaal-economisch en cultureel evengoed als in zaken van sociale omgang en maatschappelijk verkeer.'³⁹ Die verzuiling, die Luykx situeert tussen eind negentiende eeuw en ongeveer 1960, betekende bescherming, afscherming en verdediging van het eigen katholieke volksdeel.

Bomans is opgegroeid in de tijd waarin het Rijke Roomse Leven tot grote bloei was gekomen. Het vasthouden aan en het naleven van de goddelijke en kerkelijke geboden lag als een warme, maar ook verstikkende deken over het gezin Bomans en dus ook over de oudste zoon. Het geloof kende veel vreugdevolle momenten (inderdaad: de roomse blijheid), maar bevatte zeker ook angstige en scrupuleuze elementen. Angstig, omdat de straffende God steeds 'neerkeek' op het godsdienstig gedrag van de gelovigen en scrupuleus, omdat de ge- en verboden angstvallig moesten worden nagekomen. De geloofsbeleving had voor de toekomstige schrijver veel met uiterlijkheden te maken. In veel geschriften zei hij, dat, als je maar alles naliet wat niet mocht, je een roomse jongen overhield. Bij alles wat je deed, lag de duivel op de loer.

In de eerste helft van de vorige eeuw werd de geloofsinhoud door de katholieken vrijwel kritiekloos aanvaard. De Nederlandse katholieke was iemand die 'in het algemeen tot aan de Tweede Wereldoorlog weinig kritiek liet horen op wat zich binnen de muren der kerkgebouwen afspeelde.'⁴⁰ Doorgaans stemden ze gelovig in met de leer zoals die door de Kerk en haar bedienaren werd verkondigd. De Kerk straalde zekerheid uit en daar viel niet aan te tornen. Het geloof stond als een huis. De hele geloofsinhoud was vast en zeker. Het gevoel van geloofszekerheid, dat voortdurend werd beklemtoond, bracht bij de gelovigen een gevoel van veiligheid en geborgenheid binnen de kerk met zich mee. Bovendien had het merendeel van de gelovigen een rotsvast vertrouwen in en eerbied voor het kerkelijk gezag. Moeilijke vragen werden meestal niet gesteld. De katholieke kerk in Nederland bevond zich in rustig vaarwater. Het kerkvolk werd nog niet geplaagd door grote geloofstwijfels.

³⁸ Luykx, P. 2000, 10.

³⁹ Ibidem, 10.

⁴⁰ Plas, M. van der en J. Roes 1973, 9.

Deze foto geeft symbolisch weer dat Bomans steeds maar rookgordijnen rondom zijn persoon legde.

Het gelovig aanvaarden van de katholieke leer gold, aldus Bomans, zeker voor kinderen in zijn jeugd. ‘Het kind gelooft. Het kent geen twijfel. Voor een kind is op gezag aanvaarden hetzelfde als weten. Denk- en geloofsgrens vallen samen, daartussen bestaat geen niemandsland.’⁴¹ In geloofszaken waren in de jeugdijaren van Bomans gehoorzaamheid, volgzzaamheid en onderdanigheid kardinale deugden.

Het verzuilingssysteem heeft voor de katholieke bevolking een betrekkelijk autonoom functionerende submaatschappij opgeleverd.⁴² De jaren twintig en dertig van de twintigste eeuw tonen het beeld van een forse uitbouw van de katholieke subcultuur, zeker ook op het gebied van de politiek en de cultuur. Als gevolg van de emancipatie verschenen er literaire tijdschriften, zoals *Roeping* (opgericht in 1922) en *De Gemeenschap* (voor het eerst verschenen in 1925).⁴³

Het interbellum vormde het hoogtepunt op het gebied van de katholieke groepsvorming en de bevordering van de interne cohesie. Nooit is er zoveel moeite gedaan op alle fronten de katholieke identiteit uit te werken en de gelovigen organisatorisch bijeen te houden.

In de periode 1940-1970 zijn er, wat het katholicisme betreft, drie gebeurtenissen van groot belang: het Bisschoppelijk Mandement uit 1954, het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) en het Pastoraal Concilie van de Nederlandse Kerkprovincie dat van 1966 tot 1970 werd gehouden in Noordwijkerhout. Alle drie gebeurtenissen hebben een grote invloed gehad op de godsdienstige situatie in Nederland. Met het Tweede Vaticaans Concilie kwam er in de jaren zestig een eind aan het Rijke Roomse Leven en begon er in de Nederlandse Kerkprovincie een periode van heftige polarisatie en secularisatie. Daar zal in de verschillende hoofdstukken de nodige aandacht aan worden besteed.

In elk hoofdstuk komt de relatie van het onderwerp met het beeld en imago van het katholicisme aan de orde evenals die van Bomans tot het onderwerp.

41 Bomans, G. 1991(b), 31.

42 Luykx, P. 2000, 226.

43 ibidem, 29.